

Waar ligt de grens?

Door

Marit
Törnqvist

Annie M.G.
Schmitzlezing
18 mei 2022

© Marit Törnqvist

Het is februari 2022. De oorlog tussen Rusland en Oekraïne is nog niet begonnen. De stroom mensen daarvandaan die alles verloren hebben is nog niet onderweg.

Terwijl ik deze lezing schrijf zit ik in mijn huisje diep in het bos in Zweden. Zweden is mijn vaderland.

Het is ijskoud buiten en het sneeuwt. Ik heb al in geen week iemand gezien hier, maar vandaag kwam er een groep jagers in grote zwarte pick-uptrucks aanrijden. Ze zijn vanochtend in hun legergroene jassen met honden en geweren het bos in gegaan. Ik zag een op hol geslagen wild zwijn over de weg rennen met een hond erachter die naar zijn hielen hapte. Nu zitten de jagers met z'n allen tussen hun grote auto's bij een vuur, vlak buiten mijn hek. Ik realiseer me dat ik bang ben

voor deze mannen, van wie ik er een aantal herken. Niet voor hun geweren, maar voor hun opvattingen die sinds de vluchtelingenstroom van 2015 steeds krachtiger te horen zijn in het dorp.

Dit zijn de mannen van 'Zweden voor de Zweden'.

Vanmorgen hoorde ik op de radio dat Zweden actief een klopjacht wil openen op illegale uitgeprocedeerden die in dit land verblijven. Illegalen vormen een gevaar en moeten daarom zo snel mogelijk naar hun thuislanden worden teruggestuurd.

Ik denk terug aan een paar jaar geleden. In dit huis hielden zich een aantal illegale jongens schuil die door verkeerde beoordelingen van de Zweedse immigratiedienst dreigden te worden uitgezet naar Afghanistan, waarvandaan ze waren gevlucht. Hun gruwelijke asiolverhalen werden keer op keer niet geloofd. Ik had hun zaken bestudeerd en begreep dat ze een uitzetting niet zouden overleven.

Honderden uren hebben ze me over hun levens en hun land verteld. Het was alsof ik met één voet in hun oorlog stond en met de andere in het Zweedse bos. De bedreigingen van de Taliban bereikten één van de jongens zelfs hier, via Messenger. Pling! 'We zijn je niet vergeten, we wachten op je, en we onthoofden je, als je terugkeert.'

Hij was zo onbeschrijflijk bang. Alsof de Taliban op motorfietsen met hun zwarte baarden en wapperende vlaggen hier zó het weggetje tussen de Zweedse rode huisjes op konden rijden.

De jongens zijn uiteindelijk allemaal weggevlucht uit Zweden. Ze belandden om de beurt onder een brug in Parijs waarvandaan ze stap voor stap nieuwe procedures opstartten.

Ik mis ze hier, ze waren een deel van mijn leven geworden. Ik mis hun muziek en het dansen in de zitkamer als ze alle meubels opzij hadden gezet. Ik mis hun platte gevulde bolani-broodjes met groene peper en lenteuitjes. Ik mis de waterpijp die tevoorschijn kwam als er feest was.

Maar vandaag, als ik deze mannen buiten mijn hek zie zitten, ben ik opgelucht dat ze hier niet meer zijn. Dat hun zwarte haar niet meer oplicht tegen de witte sneeuw als ze hout halen uit de schuur om de tegelkachels aan te maken. Dat ik geen vragen krijg over wat die donkere jongens hier in het Zweedse bos te zoeken hebben...

*

Maar laat ik gaan naar waarom ik hier vandaag sta. Ik wil het hebben over de explosieve tijd waarin we leven. Meer dan 80 miljoen mensen zijn op de vlucht voor oorlog en vervolging. Ruim 40% van hen is minderjarig.

Uit angst voor een toestroom van vluchtelingen en uit angst voor de vreemdeling wordt door onze regeringen een steeds hoger hek rond 'Fort Europa' geplaatst. Sommige vluchtelingen zijn welkom, andere niet.

Binnen dit 'fort' wordt tegelijkertijd met vuur gesproken over het belang van gelijkheid en meer diversiteit. Alle mensen in ons land moeten dezelfde kansen krijgen en iedereen moet zichzelf gerepresenteerd zien. Niet alleen in alle beroepsgroepen en opleidingen, maar ook in kunstproducties en literatuur.

Wij kinderboekenmakers kunnen en willen natuurlijk niet om deze laatste beweging heen.

Maar hoe moeten wij omgaan met enerzijds een wereld waar mensen banger en banger voor elkaar worden? En waar mensen zich steeds bewuster worden van ongelijkheid en verschillende kansen?

En anderzijds een wereld waar ieders verhaal verteld moet worden.

*

Laat ik, op zoek naar antwoorden op deze moeilijke vragen, beginnen bij het begin.

In Uppsala, waar ik geboren word in een huis vol boeken. Elke dag wordt er voorgelezen.

Mijn vader is literatuurwetenschapper en mijn moeder vertaalster, later schrijfster. Mijn broer en ik typen verwoed op een oude schrijfmachine als mijn ouders aan het werk zijn. Dat is ons beste spelgoed.

En dan opeens verhuizen we naar Nederland. Mijn vader kan hoogleraar Scandinavische Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam worden.

Ik ben vijf jaar en kan geen woord Nederlands. Ik weet niet wie Jip en Janneke zijn of meneer de Uil van de Fabeltjeskrant. En ik kan niet meezingen met 'Altijd is Kortjakje ziek.'

Maar ik ken alle liedjes van Klas Klättermus en Krakel Spektakel uit mijn hoofd. En in Zweden heb ik steeds naar Televinken en Anita op tv gekeken. Dat mijn cavia Chico heet is omdat Anita's cavia ook Chico heet.

Dit alles weten de kinderen uit mijn Nederlandse klas niet.

Ze pesten me. Ze knijpen met hun nagels in mijn benen onder de tafel tot het bloedt.

Ze tekenen op de schoolpleintegels een hok. Ze vinden dat ik op een aap lijk, dus ik moet in de dierentuin zitten. Ik zit in het hok te wachten tot de pauze over is, terwijl de andere kinderen spelen.

Maar dan ontdek ik iets: als ik teken worden de kinderen aardiger tegen me. Ze komen om mijn tafel staan en zeggen “Oh, ze kan goed tekenen!”
Ik ga meer en meer tekenen. Tekenend is mijn taal.

En... ik leer Nederlands...

Maar al spreek ik Nederlands, het voelt alsof ik een grote geheime wereld met me meedraag. De wereld van mijn vaderland. Het land waar ik vaak naar verlang. De kinderen in mijn klas zeggen dat mijn land koud is en vol muggen. Ik denk aan de blinkende meren tijdens de eeuwigdurende zomernachten en dat we ons daar wasten. Ik denk aan de rode huisjes en de berkenbossen vol witte bosanemoontjes die we plukten als het eindelijk lente werd.

En dan zijn er opeens de boeken van Astrid Lindgren.

De kinderen in mijn klas lezen de boeken van Astrid Lindgren. Door haar verhalen kan ik ze over mijn land vertellen. Ik kan ze vertellen dat wij een rood huisje hebben, net zo'n huis als Madieke. Dat ik, net als Emil en Alfred uit *Emil van de Hazelhoeve*, ook in een blinkend meer heb gezwommen tijdens de lichte zomernacht.

Op deze manier begrijpen de kinderen iets beter waar ik vandaan kom. Ik kom uit het land van Pippi Langkous en ik voel dat ze dat een klein beetje bijzonder vinden.

Alsof ik Pippi nét iets beter ken dan zij.

Maar de boeken van Pippi zien er in Nederland heel anders uit dan in Zweden. Ze zijn geïllustreerd door Carl Hollander. Pippi is geen Zweeds meisje in een oud Zweeds houten huis met een scheve veranda, zoals je die overal in Zweden ziet. De Nederlandse Pippi is iemand anders, met een grote hoed en hele rare jurken vol strikken zoals ik ze nog nooit gezien heb in Zweden. Ik pak een zwart kleurpotlood en kras de tekeningen in mijn Nederlandse Pippi-boek door, net zolang tot ik haar niet meer kan zien.

De jaren zeventig. Vietnamoorlog, hongersnood in het Sahel-gebied, oliecrisis, demonstraties tegen kruisraketten.

Er worden nogal wat geëngageerde boeken geschreven en de meest schrijnende zijn mijn lievelingsboeken. Ik noem ze ‘zielige boeken’. Ze gaan over kinderen die niet zoals ik een gezonde vader en moeder hebben, een dak boven het hoofd en genoeg te eten. Die niet in vrede en veiligheid leven.

Het zijn kinderen die alleen door de wereld zwerven, op zoek naar geborgenheid, met een lege maag, sommigen zonder ouders, op de vlucht. Zoals de Russische Pjotr van Jan Terlouw en Boris van Jaap ter Haar.

Ik vertrouw de wereld niet. Wie zegt dat wij geen oorlog krijgen? Of hongersnood? Mijn ouders kunnen ook opeens dood neervallen en dan zal ik het alleen moeten redden. Mijn vaders moeder overleed toen hij 12 was en mijn moeder heeft een oorlog meegemaakt.

Ik oefen voor later met mijn zielige boeken. Voor als het echte leven begint. Ik wil weten hoe het is om in de ijzige kou te liggen zonder iets of iemand die je helpt. Hoe het voelt om je ouders te verliezen. Ik wil niet omvallen als ik met een voet in een oorlog kom te staan.

Op vakantie gaan naar Zweden in ons rode huis in Småland, tussen bloeiende kersenbomen en sering, is het mooiste. Ik ben elke dag bij onze burens die een oude boerderij hebben en ik ken alle koeien uit de stal bij naam. Ik ken ook hun karakters. Linda is rustig, Rölla is stug, Pelle is gek en Wilhelmina is schattig. Ik wil later boerin worden en net als mijn buurvrouw Lena hoog zingend de koeien diep uit het bos halen.

Maar het gaat anders. Mijn tekenleraar op de middelbare school haalt me over om toelatingsexamen te doen op de Rietveldacademie en ik word aangenomen. Mijn verreweg beste en liefste leraar wordt niemand minder dan Carl Hollander. Ik denk met pijn in mijn hart aan de weggekraste Pippi-tekeningen, maar vertel hem er nooit over.

Als ik eindexamen doe krijg ik te horen dat mijn werk zo Zweeds is. Bijna twintig jaar in Nederland hebben me nog steeds geen echte Nederlander gemaakt. Ik debuteer met een boek waarin ik het verlangen naar mijn vaderland en kindertijd in Småland schilder: *Een kalf valt uit de hemel* van Astrid Lindgren.

Er wordt in Zweden met verbazing gereageerd. Dat zo'n bij uitstek Zweeds verhaal nu vertolkt wordt door een illustrator uit Amsterdam...

Al snel volgen er meer Lindgren-boeken. Maar als ik *In Schemerland*, één van haar Stockholm-verhalen moet illustreren, ben ik een stuk onzekerder. Ondanks het feit dat ik zelf half-Zweeds ben en zoveel tijd in Zweden heb doorgebracht, weet ik niet of ik in staat ben het gevoel van de stad Stockholm over te brengen. Ik moet er wonen en de sfeer in me opzuigen om het tot een deel van mezelf te maken. Een maand lang loop ik met een schetsboek langs alle plaatsen die ze in het boek beschrijft en uiteindelijk vlieg ik met Astrid in een luchtballon over de stad. Alleen zo kan ik me goed genoeg inleven in de vliegende meneer Rozenstaf.

Op een dag maak ik een zelfportret. Ik teken mezelf op een paal, midden in de zee. Zo voel ik me, als iemand die niet echt deelneemt aan het leven, maar vooral

toeschouwer is. Iemand die nergens echt helemaal bij hoort en nergens heen op weg is. Steeds meer beelden dringen zich op, er is geen ontkomen aan. *Klein verhaal over liefde* over het meisje op de paal in de zee wordt het eerste boek dat ik zelf schrijf.

Nu ben ik illustrator en schrijver. Ik heb over mezelf geschreven, maar ook de tekeningen in het prentenboek *De kerstkarper* gemaakt dat zich afspeelt in Praag. En ik heb de omslagen geschilderd voor de boeken met jeugdherinneringen van mijn moeder.

Steeds meer dringt de vraag zich op wat ik wel en wat ik niet kan tekenen. Waarover ik wel en niet kan schrijven. Mijn eigen verhaal in taal of beeld vertellen is vanzelfsprekend, maar het verhaal van een ander ligt gevoeliger. De grenzen zijn onduidelijk, maar wel aanwezig. En worden die grenzen door de maker gedefinieerd of door de lezer?

Carl Hollander bleek niets van Zweden te weten en maakte zijn eigen Pippi. Ik kraste zijn tekeningen weg omdat ze niets met mijn land te maken hadden, maar mijn klasgenootjes in Nederland hadden nergens last van, die vonden zijn Pippi juist prachtig!

Jaap ter Haar en Jan Terlouw schreven over Pjotr en Boris in Rusland zonder er zelf vandaan te komen. De boeken bepaalden mijn beeld van Rusland, maar hoe zou het voor een Russisch kind zijn om deze boeken te lezen?

*

Wiens verhaal mogen we vertellen? In wie mogen we ons inleven? Waar ligt de grens van onze verbeelding?

Stefan Hertmans zei recent in de Van der Leeuw-lezing in Groningen: “Je moet met literatuur bewijzen dat empathie bestaat. Dat is de opdracht.”

Hij sprak erover dat je de ander leert kennen en steun geeft door over hem te schrijven.

En dat er dan geen sprake is van culturele toe-eigening, maar van verruiming van de eigen individualiteit.

Schrijven we dan vooral voor onszelf? Om onze eigen individualiteit te vergroten en onszelf tot betere mensen te maken? Misschien.

Els Beerten zei toen ze hoorde dat ze met *Allemaal willen we de hemel* in de Grote Vriendelijke 100 terecht was gekomen: ‘Eén ding weet ik zeker, van het schrijven van *Allemaal willen we de hemel* ben ik een beter mens geworden.’

*

In 2004 word ik uitgenodigd om met een groep Zweedse schrijvers naar een literatuurfestival in Iran te gaan. Ik heb tot op dat moment weinig gereisd en ken Iran alleen uit de graphic novels van Marjane Satrapi, *Persepolis*, waarin ze vanuit haar eigen perspectief als klein meisje de Islamitische revolutie beschrijft. Ik heb ze stukgelezen.

Als ik op het vliegveld van Teheran aankom, helpen de Iraanse vrouwen me met mijn hoofddoek. Ze lachen me geruststellend toe als er wat haarsprietjes uitpiepen en bieden bij voorbaat excuses aan voor hun gruwelijke politieke leiders.

Ik loop door de aankomst- en vertrekhal en zie opeens de glazen ruiten met de mensen erachter, de ruiten waar Marjane afscheid nam van haar familie toen ze de vrijheid koos. Ik krijg een brok in mijn keel.

Een paar dagen later zit ik in een restaurant tijdens een diner naast een Iraanse vrouw die onderzoek doet naar de geschiedenis van de kinderliteratuur in Iran. Ze heet Zohreh Ghaeni. Ik vraag haar of ze de boeken van Marjane Satrapi kent. Ik vertel haar dat ik het zo aangrijpend vond om de glazen ruitenwand te zien op het vliegveld, omdat ik toen begreep dat alles uit die boeken echt waar is.

En dat ik maar blijf denken aan Marjanes oom die geëxecuteerd werd in de Evin-gevangenis in Teheran. Dat Marjane als klein meisje de laatste was die hem daar opzocht voordat hij stierf. Dat ze het zo prachtig heeft verbeeld in haar boeken. Zohreh kijkt me met donkere ogen aan. “Marjanes oom werd tegelijkertijd met mijn man geëxecuteerd. Hij zat ook in die gevangenis. En ik ook. Ik stond op de dodenlijst.”

Ik val stil. Alsof ik het boek van Marjane Satrapi ben binnengewandeld.

“In die gevangenis,” zegt Zohreh, “bedacht ik wat ik zou doen als ik het ooit zou overleven. Dan zou ik een project starten voor kinderen met boeken. Alleen door de kinderen vensters naar de wereld te geven kan je dit land veranderen.”

Zohreh en ik laten elkaar na die avond niet meer los.

De honger naar reizen wordt groter. In 2006 word ik door Artsen zonder Grenzen uitgenodigd om naar Burundi te gaan. In één van hun ambulances reis ik mee door het verwoeste land. Ik zie de weeskinderen die zijn achtergebleven na de burgeroorlog. In totaal zijn het er zeshonderdduizend. Ik schrijf en teken over mijn reis in het boek *Bellen blazen in Burundi*, waarin ik probeer zo eerlijk mogelijk verslag te doen van mijn ontmoeting met dit alles. Al oefende ik nog zo hard met mijn ‘zielige boeken’, ik voel me nog steeds een kind dat niet gewend is aan de ongelijkheid in deze wereld.

Hadden mijn ouders mij beter kunnen voorbereiden? Was het niet al te beschermd om tussen berkenbossen en rode huisjes op te groeien en alleen via boeken kennis te maken met andere werelden?

Na mijn reis naar Burundi besluit ik iets. Ik ben inmiddels getrouwd en heb twee kinderen. Voordat de kinderen op de middelbare school beginnen wil ik dat ze met mij en mijn man naar Afrika reizen. Mijn man heeft drie jaar in Senegal gewoond dus er is een goede ingang. Ik wil dat de meisjes voelen hoe het is om in een wereld rond te lopen waar alles anders is dan hier.

We reizen door Senegal en bezoeken afgelegen dorpen.

Overal waar we komen drommen mensen om ons heen. Er worden veel handen geschud en er wordt veel gelachen. Maar voor mijn oudste dochter is het zo nu en dan benauwend met steeds zoveel mensen om haar heen. Ze vraagt of ze in de auto mag blijven als we in een dorpje aankomen. Dan kan ze even alleen zijn. Als mijn man en ik met onze jongste dochter een rondje hebben gelopen en terugkeren naar de auto is het daar een drukte van jewelste. Kinderen schreeuwen, zitten op de motorkap en tikken op de ruiten. Wijzen naar mijn oudste dochter die in de auto zit.

Als we dichterbij komen blijkt dat één van hen het hoofd van een barbiepopje in haar handen heeft. Een wit plastic kopje met lange blonde synthetische haren dat op de een of andere manier dit dorp heeft bereikt. Ze wijst naar het popje en naar mijn dochter met haar lange blonde haren. Schaterlacht. Ik begrijp het. Mijn dochter lijkt op de barbiepop...

En nu zit ze te huilen in de auto. Ze is wit en blond en voelt zich helemaal alleen.

Mijn gedachten flitsen naar een verhaal dat een moeder in Nederland me vertelde. Haar donkere zontje was thuisgekomen uit het kinderdagverblijf. Hij had gevraagd om zeep. Al snel bleek dat hij niet zijn vieze handjes wilde wassen. Nee, hij wilde de bruine huidskleur van zijn armen wegboenen en vroeg zijn moeder ermee te helpen.

Mijn dochter voelde in Senegal heel eventjes hoe het is om in de minderheid te zijn met haar witte huidskleur en blonde haren. Maar al snel was ze weer terug in Nederland en omgeven door andere barbiepoppen.

Het donkere jongetje kampte met een probleem in zijn eigen land, Nederland. Dat hij daar zelf deze oplossing voor bedacht is niet alleen hartverscheurend maar ook confronterend.

*

Niet lang na de Senegalreis neem ik deel aan het Story Moja Literatuur Festival in Nairobi. Ik teken met kinderen naar aanleiding van mijn boek *Klein verhaal over*

liefde, dat eindigt met een meisje dat op een zelfgebouwd vlot naar het licht aan de horizon wegvaart. We schilderen samen een gigantische zee waarin alle kinderen hun eigen ‘boot van de toekomst’ laten varen.

Op een leestafel liggen veel van de boeken die ik gemaakt heb, enkele in Engelse vertaling.

De kinderen lopen langs de tafel en kijken. Ze pakken *Bellen blazen in Burundi* op. Steeds weer *Bellen blazen in Burundi* met op het omslag de Afrikaanse zandweg van rode aarde met de zwarte kinderen die door de regen lopen. Ik probeer ze te attenderen op de andere boeken, die veel meer bij hun leeftijd aansluiten en die in het Engels zijn, maar zonder succes. *Bellen blazen in Burundi* is het enige boek dat over hen lijkt te gaan. Over kinderen van kleur.

Wat er in Kenia gebeurt is helder. Voor de kinderen uit Nairobi zijn mijn boeken vensters naar een onbekende wereld, maar geen spiegels naar wie ze zelf zijn. Ik heb in de boeken met Astrid Lindgren het verlangen naar mijn eigen kindertijd en mijn vaderland getekend. Zweden. Sneeuw, rode huizen en diepe bossen. Met geen mogelijkheid kunnen de kinderen uit Kenia zich hierin herkennen.

Mijn boeken *Klein verhaal over liefde* en *Wat niemand had verwacht*, die ook op de leestafel liggen, heb ik altijd als heel persoonlijk maar ook als universeel gezien. Ze gaan over grote thema’s die niet gekoppeld zijn aan een tijd of een plaats. Eenzaamheid, hoop, verlies en trouw. De hoofdpersonen hebben het niet gemakkelijk. Ze zitten eenzaam op een paal of vallen in een onpeilbaar diepe kuil. Ze zijn slachtoffers die een gevecht aangaan om aan het roer te komen. Om het tij te keren.

Mogelijk heb ik gelijk dat de verhalen universeel zijn, maar de tekeningen zijn dat zeker niet.

Het meisje met de paardenstaart, de rijglaarsjes en haar groene jasje heeft qua uiterlijk niets te maken met de kinderen die ik hier in Nairobi om me heen heb staan.

Ze lijkt op het meisje dat ik vroeger was. En de boeken gaan ook over mij. Ik heb ze uit het diepst van mezelf gehaald en het maken van deze boeken was een bijna onderbewust proces waar weinig ratio aan te pas kwam. Geen seconde heb ik nagedacht over de huidskleur van het meisje. Zij was mijn spiegelbeeld en dus was ze wit. Maar nu ik deze kinderen om me heen zie, ontdek ik dat ik hen daardoor de kans ontnem zich te spiegelen in mijn boek...

Ik probeer me voor te stellen dat ik de hoofdpersoon een andere huidskleur zou geven. Eén drupje verf en ze zou ál deze kinderen representeren.

Stel, ik schilder in *Klein verhaal over liefde* niet een wit meisje met een paardenstaart op een paal midden in de zee maar een donker meisje met zwart haar. Ze bouwt wanhopig aan een huisje van aangespoeld wrakhout zonder fundament dat uiteindelijk instort. Op een zelfgebouwd vlot vaart ze het licht tegemoet.

Of stel, het is geen wit meisje in *Wat niemand had verwacht* dat in een diepe kuil valt, maar een zwart meisje. De mensen lijken haar eerst te willen redden maar als dat ingewikkeld blijkt geven ze het op. Uiteindelijk vergeet iedereen haar, behalve één man en één kind. En ze komt weer uit de kuil, voor een groot deel op eigen krachten. Vanaf dat moment loopt ze tegen de stroom in.

Ik ben in de war. Mijn boeken zouden door één druppeltje verf veranderen in politieke verhalen. Over de eenzaamheid van een meisje van kleur, dat zo haar best doet contact te maken en een leven op te bouwen maar uiteindelijk het ongewisse tegenmoet gaat. Op een vlot van wrakhout. Op zoek naar geluk.

En over de witte mensenmassa die het donkere meisje in een kuil laat zitten, zonder zich echt wezenlijk in haar lot te willen verdiepen. Ze zal het van een enkeling moeten hebben wil ze ooit omhoog kunnen komen uit deze kuil, en vooral zal ze het van haar eigen krachten moeten hebben. Een kind dat nog geen idee heeft van kleurverschil en haar als gelijke ziet, zal een deel van de redding blijken.

Het is een pijnlijke ontdekking. Een ontdekking die mij duidelijk maakt dat de grenzen tussen zwart en wit nog lang niet vervaagd zijn.

De kleur van mijn hoofdpersoon veranderen, kan niet zonder dat het consequenties heeft.

Mijn verhalen zouden dan gaan over het gruwelijke lot dat veel mensen van kleur treft. Het zouden andere boeken zijn. Belangrijker boeken? Misschien wel.

Maar er rijzen nog meer vragen. Komt het doordat ik me zo bewust ben van de ongelijkheid tussen witte en zwarte mensen dat ik de boeken als politieke verhalen zou zien als ik de kleur van de hoofdpersoon veranderde?

Zouden kinderen uit een gekleurde wereld, zoals hier in Nairobi, misschien nergens last van hebben als ik de hoofdpersonen zwart maakte? Zouden zij zich gewoon in de hoofdpersoon spiegelen net zoals witte mensen zich nu kunnen identificeren met het meisje, ook al is ze er ellendig aan toe?

*

En dan is het 2015. We kijken allemaal naar foto's in het nieuws van overvolle zinkende boten op de Middellandse Zee. Mensen die hun levens wagen om

Europa te bereiken om oorlogen en vervolging te ontvluchten. Ik kijk naar de foto's en opeens zie ik de kinderen.

En dan zie ik niets anders meer dan de kinderen. Kinderen die nog nooit kind zijn geweest. Ze hebben hun huizen in ruïnes zien veranderen, bloedende familieleden in het puin zien liggen. Zijn halsoverkop vertrokken en in plaats van dat ze troost vinden voor alles wat ze doorgemaakt en verloren hebben stuiten ze op prikkeldraad. Elektrische hekken. Grenspolitie die ze met geweld terugduwt. Fort Europa.

Als ik me één keer wezenlijk heb ingeleefd in het lot van deze kinderen kan ik niets anders meer doen dan ze opzoeken. Ik ga naar het dichtstbijzijnde azc. Ik wil een arm om zo'n kind heenslaan. Zeggen: "Ik ben het niet eens met de hekken. Ik wil geen Fort Europa. Jij bent niet anders dan de kinderen binnen het hek. Jij hebt ook recht op een kindertijd."

En zo komt het, dat ik het boek wat ik aan het maken ben een jaar laat rusten en in plaats daarvan alles in het werk stel wat binnen mijn macht ligt, om iets te doen voor deze kinderen. Gelukkig zijn er veel anderen die met dezelfde gevoelens als ik rondlopen.

Omdat ik geen taal heb neem ik kleurpotloden en papier mee naar het azc. Ik teken met de kinderen. Poezen, vogels, berglandschappen met schapenkuddes. Er is één Afghaanse jongen van een jaar of 12 die bij me komt zitten. Hij kan een paar woorden Engels. Ik teken een huis met een plat dak, zoals ik me voorstel dat je die in Afghanistan hebt. Ik wijs naar hem en naar het huis. "Your house?" vraag ik. Ik loop naar een raam en vraag hem waar de ramen in zijn huis zaten. Samen tekenen we het huis waar hij woonde. Met het ronde raampje, het kleine schoorsteenpijpje, de rozenstruik linksvoor. Zijn huis is weg, zegt hij. In de brand gestoken. "Maar we bouwen het weer op," zeg ik. Hoe meer details we tekenen, hoe leuker het wordt. Een vriend van hem komt aanlopen. De jongens lachen. Het vriendje herkent het huis. Het zag er precies zo uit. Ze woonden in hetzelfde dorp. Zijn huis is ook afgebrand. Kan ik zijn huis ook tekenen?

Ik neem boeken mee naar het azc die ik zelf heb geïllustreerd. Dan kan ik met de kinderen naar de plaatjes kijken en woorden geven aan wat we zien. Ze kijken met plezier maar bladeren er toch snel doorheen. De onbekende letters lijken ze af te schrikken. De meeste kinderen kunnen alleen Arabisch.

Als ik thuiskom bedenk ik opeens dat ik één prentenboek heb gemaakt dat in het Arabisch is vertaald - *De rode vogel* van Astrid Lindgren. Over Mattias en Anna die als weeskinderen bij de boer in Myra komen en daar als slaven moeten werken. Kinderen die nooit kind geweest zijn. Die alleen koude aardappelen te eten krijgen en op school worden geslagen. Maar als ze alle hoop op een beter

bestaan hebben opgegeven en Anna dood wil, zien ze opeens een rode vogel in het besneeuwde bos die hen naar een paradijselijke plek brengt. Hier wacht een moeder met pannenkoeken en is het eeuwig lente. Hier krijgen Mattias en Anna alles waar ze zo naar verlangd hebben. Ze mogen weer kind zijn.

Als ik de volgende dag naar het azc rijd neem ik het Arabische boek mee en leg het midden op de tafel. Wat er dan gebeurt is ongelooflijk. Mensen duiken letterlijk op het boek, pakken het en beginnen hardop te lezen. Ze lachen en trekken het uit elkaars handen. Vooral de vrouwen met wie ik eerder nog niet praatte wijzen naar het boek en naar zichzelf. Zij willen dit boek hebben. Ik heb maar één exemplaar leg ik uit, dus ik kan het niet achterlaten. Maar als ik weer thuis ben mail ik naar mijn Zweedse uitgever en naar de familie van Astrid Lindgren.

Opeens is het helder voor me: deze mensen willen toegang tot onze verhalen, maar wel in hun eigen taal. Een half jaar later worden 30.000 boeken in het Arabisch uitgedeeld aan gevluchte kinderen uit Syrië en Irak. Ouders kunnen direct na aankomst Astrid Lindgren lezen met hun kinderen. In hun moedertaal. Een venster naar het nieuwe land opent zich. En het feit dat boeken en verhalen belangrijk zijn in dit nieuwe land. Een boek wordt een brug naar onze wereld.

Ik praat met mijn Nederlandse uitgever - ik wil hetzelfde doen in Nederland maar dan nog beter.

Ik wil een bloemlezing samenstellen. Ik wil dat kinderen die aangekomen zijn in Nederland na een vreselijke vlucht op dag één kennis kunnen maken met Jip en Janneke, Rintje, Kikker en Jubelientje in hun eigen taal. En met de tekeningen van Mance Post, Marije Tolman, Thé Tjong-Khing.

Het boek komt er en het heet *Een boek voor jou*. Maandenlang zit ik met mijn redacteur Dik Zweekhorst gebogen over een schat aan Nederlandse verhalen. Welke verhalen kunnen we aan deze kinderen vertellen en welke niet? Ik praat met mijn Syrische vrienden die ook als vluchteling gekomen zijn. Mag het over dood gaan of liefde? Mag er een kerk op het omslag terwijl alle nieuwkomers moslim zijn? Waar ligt de grens van wat we op dag één aan ze kunnen vertellen?

Een boek voor jou vertelt de kinderen vooral dat ze welkom zijn in ons land. Ouders komen lezend tot ontspanning, zijn even in een andere wereld met hun kinderen. De beelden van bombardementen en schietpartijen mogen vervagen door naar Kikker te kijken of over Jip en Janneke te horen. En als de kinderen naar school gaan dragen ze niet alleen een grote geheime wereld bij zich, de wereld van hun vaderland. Ze kennen nu ook Pluk van de Petteflet en Dolfje

Weerwolfje. En hun ouders begrijpen dat kinderboeken een belangrijk deel van de Nederlandse cultuur uitmaken.

Het boek neemt de angst voor het vreemde weg.

De brug is geslagen – het venster naar onze wereld staat wijd open, en door het aan te bieden in hun moedertaal is het toegankelijk geworden voor een grote groep nieuwkomers die deze verhalen anders niet direct na hun vlucht zou kunnen lezen.

*

Na mijn eerste reis naar Iran raak ik betrokken bij het project ‘Read with Me’. Zohreh Ghaeni heeft haar gevangentijd overleefd en een prachtig project opgestart voor de meest kwetsbare kinderen in Iran. Via kinderboeken probeert ze hun wereldbeeld te vergroten. Read with Me werkt met kinderen die vaak geen dak boven het hoofd hebben of genoeg te eten. Die niet in vrede en veiligheid geleefd hebben maar op de vlucht zijn geslagen voor een oorlog. Die op straat werken of in een fabriek. Die ternauwernood een aardbeving hebben overleefd. Het zijn kinderen op zoek naar geborgenheid.

Ik help Zohreh met het verkrijgen van rechten voor het publiceren van verschillende Europese boeken in het Farsi. Onder andere door mijzelf geïllustreerde boeken. *De rode vogel* van Astrid Lindgren, *Groter dan een droom* van Jef Aerts, *Pikkuhenki* van Toon Tellegen. En het door mij zelfgeschreven *Het gelukkige eiland*.

Het zijn boeken over moed, eenzaamheid, hoop, kracht en liefde die stof geven tot nadenken en aanleiding kunnen zijn voor een gesprek. Zohreh schrijft over deze boeken in een evaluatieverslag van Read with Me:

‘These books give the Iranian children specifically in deprived areas, hope and courage. The reports of the Read with Me project from very poor areas, reflected by teachers, show that children could identify with the characters of these stories and got inspiration to deal with problems.’

“Identify?” denk ik. Maar het zijn wel boeken uit Europa, uit mijn wereld.

Ik denk aan één van de Afghaanse jongens, Hossain, die ik in Zweden leerde kennen en die na vijf jaar in Zweden door moest vluchten naar Parijs. Die opgegroeid was als vluchteling in Iran en die als kind werkte in de fabriek. Hij knoopte Perzische tapijten.

Ik vroeg hem een keer of hij ooit boeken las als kind. “Jawel,” zei hij, “Ik hield van boeken en er was een bibliotheekje in de stad Mashad in Iran waar ik woonde.

Maar er is iets grappigs wat ik je wil vertellen. Ik herinner me dat ik altijd een heel raar soort brood zag wat de kinderen in de boeken aten. Ik vroeg me af hoe het smaakte en waarom alle kinderen uit boeken het aten. Nu ik in Parijs ben weet ik pas wat het was: Baguette.”

Ik vroeg hem hoe hij het zou hebben gevonden als er een boek was geweest waarin de kinderen bolani aten, de platte gevulde broodjes met groene peper en lenteuitjes uit Afghanistan. Ik zag een brede glimlach op zijn gezicht. “Dat zou fantastisch geweest zijn. Helemaal fantastisch.”

Omdat de prentenboekentraditie in Iran nog jong is word ik gevraagd een zestal illustratoren te coachen bij het illustreren van hun boeken.

Tekenen kunnen ze als de beste, maar hun illustraties blijven vaak decoratief en afstandelijk. Iran heeft een oude traditie van geïllustreerde literaire verhalen, maar prentenboeken zijn enkele decennia geleden pas naar Iran gekomen uit het westen. Op de kunstopleidingen bestaan er geen lessen die gericht zijn op het maken van prentenboeken. Daarom heeft Zohreh Ghaeni mij hiervoor gevraagd. Eindeloos praat ik met de Iraanse illustratoren over hoe je een verhaal aan een kind vertelt. Over hoe je gevoel tekent en stemmingen overbrengt. Hoe je het verhaal met je tekeningen versterkt en het kind meeneemt.

Ze schilderen de scheve trappen met op elke tree een plant, de grote veranda's en de granaatappelboom. De huisjes met de platte daken in de bergen, de gesluisde vrouwen bij de marktstalletjes in de dorpen. Ik word keer op keer verrast door bijzondere details die voor ons zo exotisch en voor hen zo vanzelfsprekend zijn.

Een aantal van deze Iraanse boeken geschreven door Hadi Mohammadi verschijnt in Nederland. *Het meisje en haar zeven paarden* met tekeningen van Nooshin Safakhoo, *Granaatappelmeisje* met tekeningen van Neda Rastin-Mehr. Het zijn verhalen uit een andere wereld.

Zullen Iraanse kinderen hetzelfde voelen als ik toen ik klein was met de boeken van Astrid Lindgren? Zullen ze via deze verhalen een beetje kunnen vertellen aan hun klasgenoten over het land van hun ouders of grootouders? Over de grote geheime wereld die ze met zich meedragen?

De opmerking van Hossain over de baguette laat me niet los. Het bewijst dat zoveel werelden niet gerepresenteerd zijn in het kinderboek.

De vraag is alleen wie het gevulde bolani-broodje gaat tekenen? Moet dat niet iemand zijn die zelf met bolani-broodjes is opgegroeid? Bij wie het water in de mond loopt als hij eraan denkt?

Willen mijn Afghaanse of Syrische vrienden misschien zelf wel boeken maken? Hossain was in aanraking gekomen met kinderboeken omdat hij naar Iran was

gevlucht uit Afghanistan. Maar geen enkele van mijn andere Afghaanse vrienden heeft ooit een kinderboek gelezen.

Voor mijn Syrische vrienden maakten ze ook geen wezenlijk deel uit van hun levens.

Ik, die in Uppsala opgroeide in een huis vol boeken en elke dag werd voorgelezen kan me een kindertijd zonder boeken amper voorstellen. Boeken waren voor mij als eten en drinken.

“Wij moesten overleven,” zegt een van de Afghaanse jongens. “En we moesten in de toekomst ons land gaan opbouwen. Arts worden of ingenieur. Er was oorlog. Kinderboeken redden geen levens. We moesten geld verdienen. Dat doe je niet met kinderboeken maken. Nog steeds moeten we geld verdienen, nu we gevlucht zijn. We moeten onze families die achterbleven helpen om te overleven.”

Zonder uitzondering zijn ze het er wel over eens dat het geweldig zou zijn als er kinderboeken zouden bestaan die gingen over Afghaanse of Syrische kinderen. Over de platte daken waarop ze naar de sterren lagen te kijken, de bergen met de schaapherders, de kamers met de tapijten en de kussens waar ze om de warme kachel thee zaten te drinken.

“Maar wie moet de kinderboeken over jullie land dan wel maken? Wie moet ze schrijven? Wie moet ze illustreren?” vraag ik ze.

Het antwoord op deze vraag verrast me.

Al mijn Syrische en Afghaanse vrienden vinden, sommigen wel na lichte aarzeling, dat mensen uit Europa die boeken misschien toch het beste kunnen maken.

Mensen uit Europa hebben ervaring met kinderboeken. Zij niet. Maar natuurlijk kunnen ze helpen. Zij kunnen ons alles over hun land vertellen. En anders kunnen we over hun land googelen. Ze vertrouwen erop dat wij de verhalen over hun cultuur aan kinderen kunnen vertellen.

Hun antwoord roept veel verwarring bij me op.

Blij ben ik omdat mijn Afghaanse en Syrische vrienden hun land en hun cultuur aan ons toevertrouwen. Ze zien het niet als culturele toe-eigening. Ze denken dat wij misschien nog wel beter dan zichzelf hun verhalen voor kinderen kunnen optekenen. Omdat wij een kinderboekentraditie hebben die hun vreemd is. Maar dat googelen ...

Ik denk terug aan de keer dat ik *In Schemerland* van Astrid Lindgren moest illustreren, dat zich in Stockholm afspeelt. Ik voelde me toen heel onzeker omdat ik nooit in Stockholm had gewoond en de stad niet als een deel van mij voelde.

Een Afghaans huis of landschap kan ik zeker tekenen, maar een kinderboek maken is wel iets meer dan dat.

Ik deel mijn verwarring rond dit alles met Zohreh uit Iran. Ze vertelt dat ze jarenlang onderzoek heeft gedaan in de internationale jeugdbibliotheek in München naar prentenboeken die gemaakt waren door schrijvers en tekenaars uit Duitsland, maar die niet over hun eigen cultuur gingen. Hoe mooi de tekeningen en teksten ook waren, zonder uitzondering stuitte ze op clichés en stereotypen als het om de inhoud ging. De schrijvers en tekenaars konden niet diep genoeg doordringen in de voor hen vreemde cultuur. Daardoor overtuigden deze boeken haar niet.

Toch denkt Zohreh dat wij Europeanen wél boeken kunnen maken over gevoelens en emoties, die alle kinderen over de hele wereld met elkaar delen. Gevoelens als eenzaamheid, moed, verdriet, liefde en hoop. En dat die boeken daarom ook heel herkenbaar kunnen zijn voor de kinderen in Iran. Zulke boeken kiest ze dan ook uit voor haar project Read with Me.

Hebben de Afghaanse jongens die zelf niet met kinderboeken zijn opgegroeid eigenlijk wel door wat een kinderboek is? En leggen ze de link wel naar alle verhalen en de prachtige taal die ze zelf bij zich dragen?

Met één van de jongens, Sajeed, die 5000 kilometer uit Afghanistan naar België is komen lopen en die de tocht ternauwernood heeft overleefd, praat ik lang. Hij is nog maar 17 en worstelt met alles wat hij heeft meegemaakt. Ooit wil hij over zijn land en zijn leven gaan schrijven. Maar nu nog niet. Hij is te ongeconcentreerd en het terugblikken is nog te pijnlijk. Maar hij denkt dat het een goed boek kan worden en minder 'boring' dan de boeken die hij tot nu toe in België heeft gelezen.

Ik vertel hem dat een boek volgens mij iets is wat net als andere kunst uit noodzaak ontstaat, omdat het verhaal zich opdringt en er geen ontkomen aan is. En ik vermoed dat hij die noodzaak voelt.

*

Of ik wil of niet, de verhalen die ik maak gaan altijd indirect of direct over mezelf. Ze weerspiegelen mijn manier van naar de wereld kijken, vroeger als kind en nu als volwassene. Ik haal ze uit mijn tenen en het maakproces is ten dele onderbewust. Mijn boeken zijn een spiegel van wat ik meegemaakt en gevoeld heb.

Soms vergelijk ik mezelf met een verzamelaar. Ik verzamel beelden, ervaringen, gevoelens, gebeurtenissen en uit die voorraad put ik als ik een boek maak.

Een beetje zoals wanneer je droomt en er beelden uit verschillende periodes van je leven langs komen.

Zelfs de verhalen die ik illustreer hebben altijd overlap met wie ik ben. Ze raken me om de één of andere reden in mijn hart, soms weet ik niet eens waarom. Maar dat 'geraakt worden' is voor mij een voorwaarde om een boek te kunnen illustreren.

De grens tussen hoe je leeft en hoe je boeken maakt lijkt eigenlijk heel vaag - de beelden, geuren en kleuren van je herinneringen en ervaringen sluipen ongemerkt je werk binnen, of je wil of niet.

Je kan verhalen en beelden niet opgedrongen krijgen, ze groeien en rijpen tot ze een deel geworden zijn van wie je bent. Tot je ze kan dromen. Dan zijn ze klaar voor gebruik.

Miep Diekmann stond met één been op de Antillen, coachte er schrijvers en was medeoprichter van een Antilliaanse uitgeverij. De Antillianen waren zo'n groot deel van haar leven en van wie zij zelf was geworden, dat ze als vanzelfsprekend haar boeken in wandelden.

Jacques Vriens stond jaren voor de klas en schreef met het grootst mogelijke gemak over de wereld waar kinderen van alle kleuren elke dag samenkomen. Die kinderen met al hun verschillende sociale en culturele achtergronden waren een deel van zijn leven en van hem. En daarom ook van zijn boeken.

Jaap ter Haar ontmoette tijdens een reis achter het ijzeren gordijn de Russische schrijver Boris Makarenko die zijn jeugdherinneringen over het beleg van Leningrad met hem deelde. Hij nam hem mee naar de begraafplaats waar 700.000 mannen, vrouwen en kinderen begraven lagen. Boris had het beleg overleefd maar zijn vriendin Nadja niet.

Hij deelde zijn verhaal met Jaap ter Haar, die zich al jaren verdiept had in de Russische geschiedenis. Die geschiedenis was een deel van hem geworden.

Ik denk aan de afgelopen jaren. De jongens met hun zwarte haren en donkere ogen die zich schuilhielden in ons rode huisje werden een deel van mijn leven. Ze lagen op mijn bank in de zitkamer met hun hoofd onder de deken te slapen en vertelden me hun dromen als ze wakker werden. Hun muziek schalde door het huis en het rook naar qabuli pilau en bolani-broodjes. De verhalen over de moeders in hun blauwe burka's, de vreemdeling die altijd welkom was in de gastenkamer, de maaltijden op de binnenplaatsen... Het diepe verlangen naar de plek waar ze waren opgegroeid.

Maar ik zou nooit een boek kunnen maken over hun verloren land en leven. Het voelt alsof ik over een grens zou gaan. Hun wereld achter de huisjes met platte daken en de schapenherders op de bergen is voor mij niet te vangen. Hij is fascinerend maar ondoorgroendelijk. Elke dag begrijp ik beter dat de herinneringen aan hun geboorteland net zo specifiek zijn als mijn herinneringen aan mijn vaderland.

Het gezang van mijn Smålandse buurvrouw Lena als ze de koeien diep uit het bos haalde, het licht tijdens de midzomernacht als je met een zeepje in het water sprong om je te wassen, het eerste boeketje bosanemonen waar je mee thuis kwam als teken van de lente die in aantocht was.

Wie zou mijn herinneringen aan Zweden kunnen vangen anders dan ikzelf?

*

In april verscheen een boek dat ik de afgelopen jaren maakte. *Schildpad en ik*. Het is een raamver telling. Een opa neemt een piepklein schildpadje voor zijn kleinzoon mee uit zijn geboorteland, niet wetende dat de schildpad meer dan honderd jaar kan worden. En dat hij gaat groeien en groeien. Eerst is kleinzoon er zielsgelukkig mee, hij heeft een vriend voor het leven, maar Schildpad wordt meer en meer een blok aan zijn been. Kleinzoon ziet in dat hij van Schildpad af moet en hem terug moet brengen naar het geboorteland van opa, waar hij zelf nog nooit geweest is. Daar hoort Schildpad thuis. Maar het teruggaan naar dat geboorteland en het wegbrengen van zijn beste vriend blijkt een stuk ingewikkelder dan gedacht.

Het boek gaat over vriendschap, identiteit, trouw zijn aan jezelf en over je oorsprong.

Misschien gaat het over mijn eeuwige zoektocht naar het land waar ik thuishoor en naar wie ik ben.

Ik heb mezelf getekend op het schoolplein, in het hok dat de kinderen tekenden met krijt. Ik mocht niet meedoen met spelen omdat ik in de dierentuin hoorde. Maar ben ik het wel? Het kind op mijn tekening is een jongetje met zwarte haren en donkere ogen.

En wie is die oom in het verre land die iedereen welkom heet en die in de schaduw een waterpijp zit te roken?

En de man die zijn vrouw terugbrengt naar haar geboorteland omdat ze daar wil sterven?

Gaat mijn verhaal toch ook over de gevluchte jongens die zo ongemerkt in mijn leven kwamen? Zijn hun verhalen stiekem net zo ongemerkt mijn boek ingewandeld?

Is mijn zoektocht naar de plaats waar je je thuis voelt en naar wie je bent net zo goed hun zoektocht? Is de grens tussen ons vervaagd?

*

Ik eindig in Iran. Bij de grens met Irak. Het is 2018. Een aardbeving heeft het gebied hier met de grond gelijk gemaakt. De stad Sarpol e Zahab is veranderd in een ruïne. 60 kinderen hebben hier hun beide ouders verloren. Iedereen woont in tenten of containers op een modderige zandvlakte.

Ik reis er heen met Zohreh Ghaeni van Read with Me.

Read with Me heeft inmiddels bijna 100 bibliotheekjes in uithoeken van het hele land geopend en bereikt nu meer dan 400.000 kinderen.

Ook hier hebben ze tussen de tenten in de modder een containerbibliotheek neergezet. In de bibliotheek wacht Mohammad met limonade en koekjes, kleurpotloden en papier en boeken. Heel veel boeken.

Veel van de kinderen gaan hier elke dag naartoe. Mohammad houdt lijstjes bij voor elk kind, welke boeken ze al hebben geleend en welke boeken ze misschien nog willen lezen.

Vandaag is het helemaal vol in de bibliotheek. Kinderen zitten dicht tegen elkaar aan. Andere kijken door de ramen naar binnen. In het midden van de ruimte staat een beamer.

Ik ga in deze bibliotheek het verhaal vertellen over *Het gelukkige eiland*. Het verhaal van een zoektocht over een grenzeloze zee, een zoektocht naar geluk.

Maar voordat ik begin fluistert Zohreh me iets in.

“De kinderen weten misschien niet wat de zee is. Niemand heeft ooit een zee gezien. Die is wel duizend kilometer hiervandaan. Kan je eerst even aan ze vertellen wat de zee is?”

“Weten ze dan ook niet wat een eiland is?” fluister ik terug.

“Nee, dat moet je ze ook nog even uitleggen.”

Ik begin. We praten over de eindeloos grote vlakte met water. Niets anders dan water, peilloos diep. Dat je er kan varen met een boot die drijft en dat er grote vissen zijn. Dat er soms opeens een stukje land is. Een soort berg die omhoogkomt vanaf de zeebodem. Net zoiets als de bergen hier rond Sarpol, maar dan in het water. Als iedereen begrijpt wat een zee is en een eiland, begin ik het verhaal te vertellen.

Over het meisje in het groene jasje dat op een vlot van wrakhout langs alle eilanden vaart op zoek naar het gelukkige eiland.

Over alle mensen die zeggen dat juist hun eiland het gelukkige is.
En over haar wanhoop als ze niet kan kiezen.
En haar twijfels als ze nergens aan land wil gaan.

En dan vertel ik over het gelukkige eiland. Het eiland waar niets is. En niemand.
Waar ze zelf haar leven op gaat bouwen.

Ik deel papieren uit waarop ik kale eilanden heb geschilderd. De kinderen
mogen vandaag hun eigen gelukkige eiland tekenen.

In de containerbibliotheek tussen de ruïnes van hun verwoeste stad proberen ze
zich voor te stellen hoe het is om dat meisje te zijn, die na alle omzwervingen
over de zee op het kale eiland is aangekomen. Ze bouwen op papier hun wereld
weer op en vullen hun eilanden met huizen en gastenverblijven, boomgaarden en
aanlegsteigers. Winkels en bibliotheken.

Ze hebben nooit eerder een eiland en een zee gezien.
Maar hun verbeelding lijkt grenzeloos.

Dank u wel.